

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Серикбаева Н.Б.¹, *Орынғалиева Ш.О.², Беленко О.Г.³

^{1,3}Шәкәрім атындағы университет КеАҚ, Семей, Қазақстан

^{*2}Alikhan Bokeikhan University, Семей, Қазақстан

Аңдатпа. Қазіргі білім беру жүйесінің мемлекеттік саясатының басым бағыттарының бірі - жасөспірімдердің денсаулығын сақтау және нығайту, олардың психологиялық және физикалық дамуы, сондай-ақ олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Жаңа білім беру стандарттарында оқушылардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға бағытталған, оларды үйлесімді даму үшін барлық қажеттіліктермен қамтамасыз ететін түрлі жағдайлар қарастырылған. Мақалада психологиялық денсаулық мәселесін негіздей отырып, психологиялық әл-ауқат феноменінің зерттелуі және оның ғылыми-теориялық негіздері баяндалады. Психологиялық әл-ауқат автономия, тұлғааралық қатынастардағы күзиреттілік, тұлғалық өсу, өмірдің мәнін сезіну, сенімділік пен қауіпсіздік сезімі, жағымды өмір салты, эмоциялы жайлылық, әлеуметтік ортаға бейімделу сияқты компоненттермен сипатталады. «Әл-ауқат» ұғымын дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы денсаулықты анықтаудың негізі ретінде қабылдады. Онда денсаулық - аурудың немесе физикалық ақаулардың болмауы ғана емес, сонымен қатар толық физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқат жағдайы ретінде қарастырылады. Нәтижесінде «психикалық денсаулық» және «психологиялық денсаулық» ұғымдарын ауыстыру үрдісі байқалады. Сондықтан психикалық процестер мен механизмдерге қатысы бар екенін, ал психологиялық денсаулық жеке тұлғаның дамуына қатысты екенін атап өткен жөн. Психикалық денсаулықтың критерийлері: эмоциялы тұрақтылық (өзін-өзі бақылау), жасына сәйкес сезімдердің жетілуі, негативтермен күресу, сезімдер мен эмоциялардың еркін, табиғи көрінісі; қуаныш қабілеті, әл-ауқаттың тұрақтылығы ретінде көрініс табады. Зерттеудің субъективті және объективті тәсілдері психологиялық әл-ауқаттың кәсіби қызмет пен білім беру үдерісіндегі маңыздылығына баса назар аудара отырып, педагогикалық шарттары анықталады. Алғашқылардың бірі болып «психологиялық әл-ауқат» ұғымын Н. Бредберн енгізді, автор оны бақыттың субъективті сезімімен және өмірге жалпы қанағаттанумен анықтады. Зерттеушінің моделінде психологиялық әл-ауқат оң және теріс әсерлермен үздіксіз өзара әрекеттесу арасындағы тепе-теңдікті білдіреді. Ғылыми ортада психологиялық әл-ауқаттың қалыптасуына бірқатар факторлардың әсерін дәлелдейтін зерттеулер бар. Факторлардың бірінші тобына адам (отбасы, туыстары, жақын ортасы) кіретін әлеуметтік топтар кіреді, олардың арасында балалар мен ата-аналар қарым-қатынасының мазмұны орталық орын алады. Екінші факторлар тобы - тұлғаның жас, психологиялық және жеке типологиялық ерекшеліктері.

Тірек сөздер: психологиялық әл-ауқат, педагогикалық шарттар, психологиялық денсаулық, білім беру ортасы, тұлғалық өсу, күзиреттілік, өзіне қатынасы, гедонистік және эвдемонистік тәсілдер

Кіріспе

Ғылыми прогресстің қарқынды дамуы, қазіргі жаһандық жағдайындағы саяси-экономикалық, әлеуметтік өзгерістер, жаңашыл идеяларды жүзеге асыру барысында тұлғаның физикалық және психикалық денсаулығы мәселесі

өзекті болып отыр. Аталған мәселенің пайда болуы оқушының жеке басының дамуы, оқу процесінің сәттілігі білім беру ортасының психологиялық жайлылығы мен қауіпсіздігі жағдайында болатындығымен ерекшеленеді. Осыған байланысты білім беру мекемесінде оқушылардың психологиялық әл-ауқатын құру және қолдау жолдары туралы мәселе туындайды. Психологиялық әл-ауқаттың детерминанты қазіргі уақытта шетелдік және отандық психологиялық-педагогикалық ғылымдар саласында өзекті бағыт болып табылады. «Әл-ауқат» ұғымы медицина, экономика, биология, философия және педагогикада жиі қолданылады, бірақ «осы уақытқа дейін «әл-ауқат» феномені кездесетін жұмыстардың 60%-дан астамы экономика мәселелеріне қатысты және тек 5% мөлшері психология бойынша жұмыстарды құрайды» [1, 30-б].

Қазақстанның болашағы өскелең ұрпақтың қолында болғандықтан, олардың денсаулығын сақтау мәдениеті елдің ұлттық санасының цифрлық өсуі мен рухани жаңғыруын айқындайды. Үнемі спортпен шұғылдану, ұлттық сананы рухани жаңғырту, білімнің салтанат құруы, рухани болмыстың шынығуы-осының бәрі ұрпақтардың денсаулығын сақтауға қызмет ететін қажетті іс-әрекеттер [13, 187-б].

Әл-ауқат - көп қырлы ұғым. С.И. Ожегов пен Н.Ю. Шведованың сөздігіндегі «әл-ауқат» сөзінің семантикалық мағынасы «тыныштық және бақытты күй» [2]. Сондай-ақ, бұл термин бақыттың, қолайлы психикалық және физикалық жағдайдың синонимі ретінде де қолданылады. Бұл феномен көптеген тәсілдер мен контексттерді қамтитын көпмәдениетті және пәнаралық кеңістікте кеңінен түсіндіріледі.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы «әл-ауқат» ұғымын денсаулықты анықтаудың негізі ретінде қабылдай отырып, денсаулық - аурудың немесе физикалық ақаулардың болмауы ғана емес, сонымен қатар толық физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқат жағдайына да байланысты деп негіздеді. Осы тұжырым негізінде «психикалық денсаулық» және «психологиялық денсаулық» ұғымдарын ауыстыру процесі байқалды. Сондықтан бірінші тұжырымдаманың психикалық процестер мен механизмдерге қатысы бар екенін, ал психологиялық денсаулық жеке тұлғаның толықтығына қатысты екенін атап өткен жөн. Психологиялық денсаулықтың критерийлеріне: эмоциялы тұрақтылық (өзін-өзі бақылау), жасына сәйкес сезімдердің жетілуі, жағымсыз эмоциялармен күресу, сезімдер мен эмоциялардың еркін, табиғи көрінісі; қуаныш қабілеті, әл-ауқаттың тұрақтылығы жатады. Психикалық денсаулық критерийлері: психикалық реакциялардың жеткіліктілігі, өзін-өзі адекватты қабылдау, зейінді шоғырландыру қабілеті, есте сақтау, логика, сыни ойлау, шығармашылық ойлау, өзін-өзі түсіну, ойды басқару болып табылады.

Талданатын феномен мазмұнын түсіндіруде К. Рифф өз зерттеулерінде зор үлесін қосты. Автор психологиялық әл-ауқаттың негізгі сипаттамаларын тұлғаның басқалармен жағымды қарым-қатынасы, өзін-өзі қабылдауы, автономия, құзіреттілік, мақсаттардың болуы және жеке өсу деп атап өтті [3, 376-б]. Барлық аталған сипаттамалар жасөспірім балаларға үнемі өзгеріп отыратын сыртқы әлем жағдайында сәтті және уақтылы бейімделу үшін қажет екендігі

байқалады. *Егер* зерттелетін феноменнің теориялық-әдіснамалық негіздері нақтыланып, педагогикалық шарттары айқындалса, *онда*, білім алушылардың жеке басының даму ерекшеліктері психологиялық әл-ауқатын қалыптастыруға ықпал етеді деп зерттеудің болжамын негіздейміз.

О.А. Идобаева жеткіншек, жасөспірім және ересек жастағы адамдардың психологиялық әл-ауқатқа ықпал ететін немесе кедергі келтіретін психологиялық сипаттамаларын анықтады [4, 32-б]. Жас кезіндегі психологиялық әл-ауқаттың негізгі көрсеткіші - бұл жеке тұлғаның өзін-өзі тануы, дәлірек айтқанда, өзін-өзі танудың бейімделу ресурсымен, жеке типологиялық ерекшеліктерімен және адамды психологиялық қорғау механизмдерінің қарқындылығымен байланысы.

Американдық психолог, позитивті психологияның негізін қалаушы М. Селигман зерттеу объектісі «адамның күшті жақтары, оның жасампаздық әлеуеті және оң жұмыс істеуі психологияның жаңа мақсаты ретінде жеке адамның әл-ауқатын немесе өркендеуін алға тартты» деп санайды [5, 101-б]. Әл-ауқат теориясы ерікті таңдау теориясы екенін, ал оның элементтерін адамдардың өздері таңдайтынын атап өтті. М. Селигманның пікірінше, әрбір элемент үш критерийді қанағаттандыруы керек. Олар: ықпал ету, құндылықты ұсыну және тәуелсіздікке ұмтылу.

Қазіргі уақытта шетелдік психология өкілдері жақсылық, өмірлік ізгіліктер, салауатты қоғам туралы әртүрлі идеяларға негізделген психологиялық әл-ауқатты түсінудің бірқатар тәсілдерін әзірлеуде. Негізгі тәсілдердің бірі - гедонистік және эвдемонистік тәсілдер.

Гедонистік көзқарас (грек тілінен. *hedone* – «ләззат»), негізінен когнитивті және мінез-құлық психологиясы аясында дамиды (М.Е. Селигман, М.В. Фордайс, Н.М. Брэдберн және т.б.). Мұндағы психологиялық әл-ауқат ләззатқа қол жеткізу және наразылықтан аулақ болу арқылы анықталады, ал ләззат кең мағынада тек дене ләззаты ғана емес, сонымен қатар маңызды мақсаттарға, нәтижелерге қол жеткізуден қанағаттану деп түсіндіріледі.

Гедонистік тәсілдің негізгі алғышарттары мен индикаторлары ерекшеленеді. Ең жалпы көрсеткіш ретінде адамның «бақыт тәжірибесі» немесе «субъективті әл-ауқаты». Гедонистік көзқарасқа тән олқылықтарды эвдемонистік көзқарасты жақтаушылар толтыруға тырысады (грек тілінен *eudaimonia* – «бақыт»). Бұл тәсіл негізінен гуманистік психологияға тиесілі. Мұндағы психологиялық әл-ауқат адамның нақты өмірлік жағдайлар мен жағдайларда өзін-өзі жүзеге асыруының толықтығы, әлеуметтік ортаның сұраныстарының сәйкестігі мен жеке тұлғаның дамуы арасындағы «шығармашылық синтезді» табу ретінде ашылады [6, 123-б].

1950 жылдары М. Ягода психологиялық әл-ауқаттың алғашқы модельдерінің бірін құруға тырысты. Талдау нәтижелері бойынша психологиялық әл-ауқаттың алты негізгі өлшемі бөлінді: өзін-өзі қабылдау (өзін-өзі жоғары бағалау, айқын сәйкестік сезімі); жеке өсу (өзін-өзі актуализациялау шарасы); интеграция (стресстік жағдайлармен күресу қабілеті); автономия (әлеуметтік ортаның әсерінен тәуелсіздік); қоршаған ортаға қатысты құзіреттілік

(әлеуметтік бейімделу және тиімді болу қабілеті мәселелерді шешу үшін) [7, 105-б].

Эвдомонистік көзқарастың өкілдері рахатқа сәйкес келетін барлық нәрсе психологиялық әл-ауқатқа қол жеткізуге ықпал етпейді деп санайды. Сонымен қатар, өмірдегі қиындықтар, жағымсыз, тіпті травматикалық тәжірибелер мен тәжірибелер белгілі бір жағдайларда адамның психологиялық әл-ауқатын арттыруға негіз бола алады деп, олардың қатарына: өмірді тереңірек түсіну, өзінің өмірлік мақсаттарын білу, басқа адамдармен үйлесімді қарым-қатынас орнату, эмпатия қабілетіне ие болуды жатқызды. Психологиялық әл-ауқаттың негізгі «контурлары» туралы мәселені теориялық әзірлеумен айналысқан авторлардың арасында А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Э. Фромм және т. б. болды. Бұл тәсілдің өкілдері психологиялық әл-ауқаттың көрсеткіштері ретінде оның кейбір жеке сипаттамаларын қарастырады, мысалы, өзін-өзі өзектендіру және мағыналылық.

Соңғы кезде шетелдік психологияда «психологиялық әл-ауқат» ұғымы денсаулық психологиясының (health psychology) орталығы деп түсіндіріледі. Мұндағы зерттеу пәні денсаулық пен оны сақтаудың әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік-психологиялық мәселелері болып табылатын ғылыми-практикалық бағыт (Д. Энджел, Д. Матараццо, П. Калью, К. Рифф, К. Киз және т.б.). Осылайша, шетел психологиясында психологиялық әл-ауқатты адамның позитивті қызмет етудің негізгі компоненттерін (жеке өсу, өзін-өзі қабылдау, қоршаған ортаны басқару, автономия, өмірдегі мақсат, басқалармен жағымды қарым-қатынас) іске асыруға бағытталу дәрежесінің интегралды көрсеткіші деп түсінуге болады деген қорытынды жасауға болады. Бақыт сезімінде субъективті түрде көрсетілген осы бағыттың жүзеге асырылу дәрежесі, өзіне және өз өміріне қанағаттану екені түсінікті болды.

Е.Б. Весна мен О.П. Ширяева психологиялық әл-ауқатты «субъект-орта» жүйесінде тұлғаның субъективті және объективті табыстылығын қамтамасыз ететін қажетті жеке ресурстардың жиынтығы» деп санайды [5, 12-б]. Авторлар психологиялық әл-ауқат адамның өмір сүру сапасын субъективті қабылдауына ғана емес, сонымен қатар объективті көрсеткіштер тұрғысынан да бағалауға болатындығын көрсетеді. Тағы да зерттеушілердің деректеріне сүйенсек, мәселен Е.П. Ермолова бойынша [9, 78-б], психологиялық денсаулық немесе белгілі бір психозкологиялық тепе-теңдік - бұл әл-ауқат, психологиялық тұрақтылық және өзіне деген сенімділік сезімі деп түсіндірілсе, М.В. Григорьева субъективті әл-ауқатты сезіне білу адамның ішкі психологиялық денсаулығының негізі деп қарастырады [10, 43-б].

Жоғарыда келтірілген зерттеулер тұрғысынан А.А. Лебедеваның [11, 13-б] тұлғаның ұмтылысы және белсенді позициясы ретінде анықтауы және отандық ғалым зерттеуші А.Р. Ерментаеваның [12, 89-б] зерттеуінде тұлғаның белсенділігі, ұмтылыстары позитивті бағытта болуы тұлғаның субъект ретінде даму деңгейінің көрсеткіштері болатындығын және әркім өз өміріне құнды қатынастары, адекватты бағалауы мен қабылдауына негіз болатындығын негіздейді.

Жоғарыда келтірілген зерттеулер мазмұны негізінде, психологиялық әлауқат ол адамның қоршаған ортағы орны, өзіне қатынасы, өзін-өзі өзектендіру және күзіретті болуымен анықталады. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің стратегиялық бағыты ретіндегі психологиялық әлауқаттың негізгі мазмұны жалпы алғанда өзектілігімен көрініс тапты.

Материалдар мен әдістер

Э. Эриксонның теориясына сүйене отырып, психологиялық әлауқатты субъективті қабылдауды адамның өзі саналы және мақсатты түрде «жетілдіреді» деп айтуға болады, ол үшін ол белгілі бір күш жұмсайды, жинақталған адам тәжірибесіне, мәдениетіне қосылады. Дамып келе жатқан рефлексиялық аппараттың арқасында ол микросоциумдағы орнын түсінеді, өзін қабылданған және сұранысқа ие сезінеді. Психологиялық әлауқаттың субъективті қабылдауын қалыптастырудың ең маңызды кезеңі мектептегі оқу кезеңі болып табылады [11, 26-б].

Білім беру жүйесіндегі оқушылардың психологиялық әлауқаты мәселесіне көшетін болсақ, оқу-тәрбие процесі «білім беру ортасы» деп аталатын белгілі бір әлеуметтік және кеңістіктік-пәндік ортада жүзеге асырылады. Білім беру қазіргі адамның дамуы мен әлеуметтенуінің маңызды механизмдерінің бірі болып табылады. Шетелдік зерттеулердің көпшілігінде білім беру ортасы «мектептің тиімділігі» тұрғысынан әлеуметтік жүйе ретінде бағаланады – эмоционалды климат, психологиялық әлауқат, білім беру процесінің сапасы.

Мектептің білім беру ортасын саралау мен дараландырудың психодидактикалық моделі білім беру мекемелерінің түрлері мен алуан түрлілігі және білім беру бағдарламаларының вариативтілігі есебінен тұлғаның толыққанды дамуы үшін қолайлы жағдайлар мен мүмкіндіктер жасауды; білім беру мазмұнын жүйелі түрде жаңартуды; адамның рухани әлемін қалыптастыруды қамтамасыз етуге арналған білім берудің мәдени ерекшелігіне дәйекті бағдарлауды; оқушылардың әлеуметтік өзгерістерге бейімделуін; ғылыми білім жүйесін қалыптастыруды, оларды қолдана білуді негіз етіп санайды.

Білім беру ортасы - жеке тұлғаны қалыптастыру үшін арнайы ұйымдастырылған жағдайларды, сондай-ақ әлеуметтік және кеңістіктік-объективті ортаға енгізілген даму мүмкіндіктерін қамтитын психологиялық-педагогикалық шындық. Бұл шындықтың мәні қатысушылардың «іс-әрекеттік-коммуникативтік актілер мен қарым-қатынастарының» өзара байланысында жатыр. Бұл құбылысты шоғырландыру білім беру процесіне қатысушылардың қарым-қатынас жүйесін құру арқылы мүмкін болады, онда адам еркін жұмыс істейді, өзінің негізгі қажеттіліктерін қорғайды және қанағаттандырады, психикалық денсаулықты сақтайды және дамытады.

Мақаланың мазмұнын ашуда да педагогикалық шарттар психологиялық әлауқаттың білім беру кеңістігінде орын алатыны да байқалады.

Нәтижелер мен талқылау

Психологиялық әл-ауқатты бағалау ыңғайсыздық пен күйзеліс тұрғысынан анықталатын адамның әл-ауқатының дәрежесін (қолайлы, шартты түрде қауіпсіз, қолайсыз) бағалау болып табылады. Әл-ауқатты анықтаудағы негізгі тәсілдерді көрсететін психологиялық әл-ауқаттың тұжырымдамалық моделін жасауда алғаш Б. Настаси өз еңбегінде баяндады. Психологиялық әл-ауқатты анықтайтын негізгі факторларды жеке және әлеуметтік-мәдени деп екіге бөліп қарастыруға болады.

Жеке деп аталатын бірінші топқа: әлеуметтік мәні бар құзіреттіліктер (академиялық, физикалық, психологиялық және т.б.); әлеуметтік-психологиялық ресурстар (бейімделу, мәселелерді шеше алу дағдыларын меңгеру, копинг-стратегиялар); жеке ерекшеліктер (өмірде орын алған жағдайлар, дамудағы ауытқулар, отбасы тарихы және т.б.).

Екінші әлеуметтік-мәдени тобына төмендегілер жатады:

- бала қосылған әлеуметтік мәдени ерекшеліктері бар қоғам (құрдастары, мектептегі достары, отбасы, туысқандары, көршілері және т.б.);
- әлеуметтендіру агенттері (ата-аналар, мұғалімдер, құрдастар, БАҚ);
- әлеуметтік-мәдени стрессорлар (қоғамдағы зорлық зомбылық, отбасылық кикілжіндер, қорқыту және т.б.);
- өзараәрекеттестік мәдени нормалар ерекшеліктері (гендерлік ролдер, құрдастарымен қарым-қатынастың топтық нормалары);
- әлеуметтік нормаларды игеру формалары (оқыту, тренингтер, модель құрастыру және т.б.).

Баланың дамуының әлеуметтік жағдайы әр жас кезеңінде баланың мінез-құлқы мен қызметіне қойылатын талаптарды анықтайтын жалпыадамзаттық қатынастар жүйесінде белгілі бір орын алатындығына байланысты. Сонымен, оқушының психологиялық әл-ауқаты көбінесе оның әлеуметтік және оқу іс-әрекетінің мектеп талаптарына қаншалықты сәйкес келетіндігімен анықталады. Психологиялық әл-ауқаттың субъективті қабылдауын зерттеу үшін «баланың экологиялық картасы» (ЕСО-МАР) әдісін қолдануға болады. Баланың экологиялық картасының мазмұнын талдау арнайы ақпарат бірліктерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді, содан кейін оларды пайдалану жиілігі есептеледі. Осылайша, әлеуметтік-мәдени ортаның психологиялық әл-ауқатқа әсер ету дәрежесін анықтауға мүмкіндік беретін белгілі бір жас кезеңі үшін маңызды адамдар тобымен қарым-қатынастарын білім алушылардың оң (қолдаушы), екіұшты және теріс (стресстік) бағалауы қалай бөлінетінін байқауға болады.

Оқушылардың білім беру ортасында ойын тәжірибесінің алатын орны ерекше. Ойын тәжірибесі қабілетіне кіретін аффективті механизмдер туралы екі жоспарда жүзеге асады. Бірінші жағдайда біз аффектті тар мағынада айтамыз. Ойын тәжірибесіндегі эмоциялар олардың адекваттылығына байланысты белгілі бір дәрежеде саналы және бақыланады, ойын тәжірибесінде адам өзінің эмоцияларына қатысты бола алады, осылайша оларды ерікті түрде өзгертеді.

Екінші жағдайда, біз жеке тұлғаның жалпы мотивациялық тенденциясын (адамның қажеттіліктері, құндылықтары, мұраттары) ескере отырып, кең мағынада әсер ету туралы айтамыз. Өз сипаттамаларымен ойнау (икемділік,

сергектік, қуаныш, құмарлық, даму, жаңаға деген қызығушылық, бастамашылық, шығармашылық және т. б.) ойын тәжірибесіндегі жалпы мотивациялық бағыттың мәнін көрсетеді.

Ойын тәжірибесі, біздің ойымызша, Дж. Бугенталь «өмір сүру өнері» деп атайды, яғни табиғаты бойынша «өзгеруге бағытталған» мәніне сәйкес ашық, еркін, шығармашылықты бастан кешіруге мүмкіндік береді. Бұл адамның салауатты өмір сүруі мен әл-ауқатының мысалы болып табылады және көбінесе экзистенциализм мен гуманизм тұрғысынан салауатты өмір салты туралы идеялармен сәйкес келеді, алайда (мәдени-тарихи психологияның көмегімен) ойын тәжірибесі мәселесіне жүгіну мұндай өмір салтын сипаттауға ғана емес, оның қалай мүмкін екенін түсінуге мүмкіндік береді.

Жоғары сынып оқушыларының психологиялық әл-ауқатының деңгейін эмпирикалық зерттеу мақсатында Абай облысы білім басқармасының Семей қаласы білім бөлімінің «№ 40 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінде зерттеу жұмыстарын жүргіздік. Зерттеу үшін біз 84 мәлімдемеден тұратын П.П. Фесенконың, Т.Д.Шевеленкованың қолданысындағы К. Рифтің «Психологиялық әл-ауқат шкаласы» әдісін қолдандық. Әдістеде келесі шкалалар бар: «жалпы психологиялық әл-ауқат», «жағымды қатынастар», «автономия», «қоршаған ортаны басқару», «тұлғалық өсу», «өмірдегі мақсаттар», «өзін-өзі қабылдау». Зерттеу контингенті 111 жоғары сынып оқушыларын құрады, оның ішінде 53-і 10 сынып оқушылары және 58-і 11 сынып оқушылары. Деректерді статистикалық өңдеу үшін біз Манн-Уитнидің U критерийін қолдандық. Нәтижелерді талдай отырып, біз барлық субъектілердің жалпы психологиялық әл –ауқатының орташа деңгейіне ие екенін анықтадық; 11-сынып оқушылары жоғары деңгейде ерекшеленеді. Біз бұрын анықтағанымыздай, білім алушыларда өзіне деген көзқарастың жақсаруы және өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы, ата-аналардың эмоционалды қолдауы сияқты тенденциялар байқалады, ал 10-сынып оқушылары психоэмоционалды бұзылулар сияқты: мазасыздық, депрессия немесе стресс деңгейінің жоғарылауын бастан кешіреді бұл оқу мен қарым-қатынасқа кедергі келтіреді. Қарым-қатынас дағдыларының жетіспеушілігі бұл көбінесе жанжалды жағдайларға әкеледі. Оқушылардың психологиялық әл-ауқатының индекстері 1-суретте көрсетілген. «Жағымды қатынастар» шкаласы бойынша 10 – шы және 11-ші сынып оқушылары бірдей көрсеткіштерге ие. Бұл олардың басқалармен сенімді қарым-қатынасқа ұмтылатындығын, оларға қамқорлық пен жанашырлық танытатындығын, шынымен жақын қарым-қатынас орната алатындығын көрсетеді ($U = 199$).



Сурет 1 - Психологиялық әл-ауқат индексі, баллмен

«Автономия» шкаласы бойынша дербестікті, бастамашылықты, мақсаттылықты, тәуелсіздікті мүмкіндігінше тезірек алғысы келетін оқушылар жоғары мәнге ие. Олар өздерінің мінез-құлқын тәуелсіз реттеуді жүзеге асырады; өзін-өзі бағалауда олар қоғамдық пікірге емес, жеке критерийлерге басымдық береді ($U = 193,5$). «Қоршаған ортаны басқару» шкаласы бойынша алынған нәтижелерге сәйкес, оқушылар оқуда мотивация мен мақсаттарды таба алмау, мақсаттарына жету үшін уақыттарын тиімді бөлу және ұйымдастыру қиынға соғады; олар көбінесе қажетті жұмысты уақытында орындамайтындығын, дағдылардың жетіспеушілігін көрсетеді жанжалдарды шешу. Бұл оқу ортасындағы өзгерістерге бейімделу қиындықтарымен, оқу процесін ұйымдастыруға қойылатын талаптардың үнемі жоғарылауымен байланысты болуы мүмкін, бұл стресс пен өзіне және өз күштеріне деген сенімсіздік сезіміне әкеледі ($U = 194$) (кесте. 1).

Кесте 1 - Психологиялық әл-ауқат туралы пайымдаулары

Шкалалар	10-сынып оқушылары	11-сынып оқушылары
Психологиялық әл-ауқат	347,15	352,7
Жағымды қатынастар	59,9	60,35
Автономия	57,85	56,75
Қоршаған ортаны басқару	54,65	55,65
Тұлғалық өсу	61,35	63,55
Өзін-өзі қабылдау	54,95	55,6
Өмірдегі мақсаттар	58,45	60,8

«Тұлғалық өсу» шкаласы бойынша жоғары мән жоғары сынып оқушыларына тиесілі (11-сыныптар). Олар өздерін өсіп келе жатқан және өз әлеуетін іске асырып, жаңа білімге ашық сезінеді және жылдар өткен сайын

жетіліп, өзіне сенімді бола бастағанын атап өтеді. 10-сынып оқушылары жеке өсу мен өзін-өзі тануға деген ұмтылысын білдірді, бірақ бұл оларға шамадан тыс сыни тұрғыдан өзін-өзі қабылдауға кедергі келтіреді ($U = 172,5$).



Сурет 2 - Психологиялық әл-ауқат шкалалар көрсеткіштері

«Өмірдегі мақсаттар» шкаласы бойынша нәтижелерге келетін болсақ, субъектілердің көпшілігі нақты өмірлік белгілер мен ниеттердің болуын атап өтеді; олар өз өмірлерінің мағынасы бар екенін айтады ($U = 177,5$). «Өзін-өзі қабылдау» шкаласы 11-сынып оқушыларының өзіне деген жағымды көзқарасын көрсетеді. Олар біртұтас өзін-өзі қабылдаумен, артықшылықтар мен кемшіліктерді қабылдаумен, өткен тәжірибені жағымды бағалаумен ерекшеленеді. 10-сынып оқушылары өзін-өзі қазуға бейім, олардың өзін-өзі бағалауында тұрақсыздық белгілері бар (сурет. 2), ($U = 199,5$). Осылайша, біз жүргізген зерттеуге сәйкес, біз 10 –сынып оқушыларының психологиялық әл-ауқатының деңгейі төмен деген қорытындыға келеміз. Олардың өзін-өзі қабылдауы өзіне деген сыни көзқараспен сипатталады; өзін-өзі бағалаудың тұрақсыздық белгілері бар. Сондай-ақ, білім алушылар оқу қызметін және жалпы қызметті ұйымдастыруда қиындықтарға тап болады. Сыныптастармен, мұғалімдермен қақтығыстар немесе отбасындағы проблемалар мектеп оқушыларының эмоционалды жағдайына теріс әсер етеді.

Пәндердің көбеюі және материалдың күрделілігі стресстік жағдайларды тудырады. Жеке басын және болашақ мақсаттарын іздеу ішкі кикілжің мен мазасыздықты тудырады. Тиісінше, мектептің психологиялық қызметі шеңберінде оларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді жүзеге асыру қажет. Ол үшін, біздің ойымызша, психологиялық күйзеліске ұшыраған оқушыларға психологиялық көмек көрсеткен жөн; оқудағы қиындықтар;

олардың стресске төзімділік деңгейін арттыру; стресспен күресудің сындарлы дағдыларын қалыптастыру; олардың дағдылары мен тиімді қарым-қатынасын дамыту; мәселелік және дағдарыстық өмірлік жағдайдағы көмек пен қолдау көрсету. Әрине, оқушылардың психологиялық әл-ауқатының деңгейін арттыруда мектеп мұғалімдерінің жеке басы үлкен маңызға ие. Өз іс-әрекетін білетін және жақсы көретін мұғалім өз пәніне құмар, оқушылардың шынайы құрметіне бөленеді. Ол олардың белгілі бір тақырыпты білуге ғана емес, сонымен бірге олардың өзіндік көзқарасын өзгертуге де мотивацияның жоғары деңгейін қалыптастыра алады. Бұл оқу пәнін игеру арқылы да, жанашырлық, оқушыны мұғаліммен сәйкестендіру, оған еліктеу арқылы да жүзеге асырылады. Оқушылардың шығармашылық белсенділік пен қызығушылықтарын арттыру үшін мұғалімдер қарым-қатынас дағдылары мен проблемалық ойлауды, әртүрлі жағдайларды болжай білуді, өзіне және басқа адамдарға барабар қатынасты дамытатын интерактивті әдістерді қолдана алады. Мектептің басты міндеттерінің бірі – оқушыларды дербес және креативті ойлауға үйрету, бұл болашақта стандартты емес мәселелерді шешуге және қиын өмірлік жағдайлардан шығудың жолын табуға көмектеседі. Табысты өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын дамыту үшін алаңдаушылықты шоғырландыруға және азайтуға ықпал ететін жайлы және ұйымдасқан жағдай жасау, сәтті стратегияларды түсіну және жақсарту бағыттарын анықтау үшін орындалған міндеттер мен жетістіктерді үнемі бағалау, оқушыларды оқу үрдісінде ғылыми-зерттеу жұмыстарына тарту маңызды болып табылады.

Сондықтан жасөспірімдердің өз өміріне қанағаттануының көрсеткіші ретінде қауіпсіздік пен әл-ауқатты өлшеу мәселелері маңызды зерттеу бағыты болып табылады. Адамның өмір жолы, ең алдымен, әртүрлі оқиғалардың болуымен сипатталады, олардың кейбіреулері адам травматикалық деп түсіндіреді. Бұл оқиғалар – «өмір жолының түйінді сәттері» - адамның өмірінің одан әрі сценарийін, оның психикалық және физикалық денсаулығын анықтайды және тұлғаның психологиялық қолайсыздығын анықтайды.

Психологиялық әдебиеттерде педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын бірнеше тәсілдер бар екенін көре аламыз. Мысалы, ол біріншіден, оқу қызметтің функционалды өнімдері (сабақ, әдістеме және т.б.) деп қарастырылса, екіншіден, әрекеттің психологиялық өнімдері (оқушылардың жеке басындағы психикалық жаңа формациялар). Басқаша айтқанда, педагогикалық іс-әрекеттің негізгі, соңғы нәтижесі – оқушының өзі, оның жеке басының, қабілеті мен дағдысының дамуы.

Білім беру ортасының құбылысын талдау білім беруді әлеуметтік өмір саласы ретінде, ал қоршаған ортаны білім беру факторы ретінде қазіргі түсінумен байланысты позициялардан туындайды. Білім беру ортасы - білім беру процесінің материалдық факторларының жиынтығы және олардың өзара әрекеттесу процесінде білім беру субъектілері белгілейтін тұлғааралық қатынастар. Психологиялық тұрғыдан алғанда, білім беру ортасы оның қатысушыларының өзара әрекеттесуі болып табылады. Білім беру іс-әрекетіне қатысушылар білім беру ортасын құрады, оған жұмыс істеу процесінде үнемі

әсер етеді, сонымен қатар білім беру ортасы білім беру процесінің әр субъектісіне тұтас және жеке элементтері ретінде әсер етеді.

Демек, білім беру ортасының психологиялық құрамдас бөлігі білім беру процесіне қатысушылардың өзара әрекеттесу формасы болып табылады, оның көмегімен олардың қажеттіліктері жүзеге асырылады, тұлғааралық және топтық конфликттер туындайды және шешіледі. Бұл білім беру іс-әрекетіне қатысушылардың қауіпсіздік сезіміне, өзін-өзі бағалауды қолдауға және жақсартуға, қоғамда танылуына және өзін-өзі іске асыруға қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігін қамтамасыз етуге арналған психологиялық компонент.

Білім беру ортасына деген көзқарас, өзара әрекеттестік пен психологиялық қауіпсіздіктің негізгі сипаттамаларына қанағаттанушылық білім беру ортасының маңызды психологиялық сипаттамалары ретінде қарастырылуы мүмкін екенін атап өткен жөн.

Білім беру ортасы – жеке тұлғаны қалыптастыру үшін арнайы ұйымдастырылған жағдайларды, сондай-ақ әлеуметтік және кеңістіктік-субъектілік ортаға кіретін даму мүмкіндіктерін қамтитын психологиялық-педагогикалық шындық. Бұл шындықтың мәні оқу іс-әрекетіне қатысушылардың «белсенділік-коммуникативтік әрекеттері мен қатынастарының» өзара байланысында жатыр. Бұл құбылыстың консолидациясы білім беру процесіне қатысушылар арасындағы қарым-қатынастар жүйесін құру арқылы мүмкін болады, онда жеке адам еркін әрекет етеді, қауіпсіздікті сезінеді және өзінің негізгі қажеттіліктерін қанағаттандырады, психикалық денсаулығын сақтайды және дамытады.

Мұндай әлеуметтік-мәдени, қауіпсіз ортаны модельдеу бір ғана нәрсеге - баланың әлеуметтік-бағдарланған қажеттіліктерін барынша қанағаттандыруға және дамытуға, оның өзін-өзі бағалауын сақтауға және арттыруға ықпал етеді және жеке әлеуметтердің ашылуын қамтамасыз ете алады. Бұл ретте психологиялық қауіпсіз білім беру ортасының ажырамас көрсеткіші мұғалімнің де, оқушының да тиімді тұлғалық дамуының қажетті шарты ретінде әрекет ететін білім беру процесінің барлық субъектілерінің эмоционалдық салауаттылығы мен күзиреттілік тәжірибесі болуы керек. Күзиреттілік туралы сөз қозғалғанда, психологиялық күзиреттілікті атаған жөн. Себебі, психологиялық күзиреттілік арқылы тұлғаның өзіне деген қатынасы, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі өзектендіру және эмоциялы қатынасы негізге алатындығын да алға тарта аламыз.

Осыдан, жасөспірімдердің психологиялық әл-ауқатын жетілдіру мақсатында зерттеуімізде жұмыстың үш кезеңін бөліп көрсетуге болатындығына көз жеткіздік. I-ші кезең: Маманның әрекеті, яғни оқытушы. II- кезең жауаптысы ата-анасы, III-кезең білім алушы немесе жасөспірім. Егер әрқайсына нақты тоқталатын болсақ, әрқайсының қызметіне орай алға қойған міндеттері бар.

Оқушылардың жеке басының психологиялық салауаттылығын қалыптастыру моделін енгізудің негізгі мәселесі жұмыс күшінің ішінде жауапкершілікті қайта бөлу қажеттілігі туындауы. Ол үшін I-кезеңді жүзеге асыруға қатысатын барлық тұлғалардың міндеттерін өзгерту ғана емес, оларды

жаңа ойлауға, жаңа әдістерге, тәсілдерге және т.б. инновациялық немесе жаңашылдық өзгерістерге бейім бола алуы. Бұл мәселеге өзгерістерді қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие жұмысын ұйымдастыруға болатындығын қарастырдық.

Ал, II-кезең ата анамен жұмыс екі бағытты қамтиды: кеңес беру және ағарту жұмыстары. Мұндағы ағарту жұмыстары ата-аналар үшін кәсіби және тұлғалық тұрғыдан маңызды білім ала алатын жағдай жасауға бағытталған. Тиімді психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыруға кеңес беру жұмысы ата-аналарға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету болып табылады.

Жасөспірімдердің психологиялық әл-ауқатын қалыптастыруды жүзеге асыру кезінде біз келесі принциптерге сүйенуге болатындығын қарастырдық:

- қолайлы жағдай жасау;
- эмоциялы жайлылығын қамтамасыз ету;
- коммуникативтік өзара әрекеттесу әдістерін үйрету;
- өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру;
- өзін сезіну арқылы жеке қасиеттері мен мүмкіндіктеріне сенімді мінез-құлықты қалыптастыру.

Аталған кезең жұмыс мазмұны психологиялық тренинг жұмыстарына негізделген бағдарламаларды жүргізу арқылы жүзеге асады. Бағдарламаның әрбір сабағы стандартты түрде сәйкес жүргізіледі, оқу-жаттығу жұмыстарының құрылымы мыналарды қамтиды: ұйымдастыру сәті (сәлемдесу, дене қыздыру жаттығулары), негізгі бөлім (жаңа материалды қабылдауға дайындық ретіндегі көңіл-күй – жаңа мазмұнды енгізу), қорытындылау (эмоционалды жауап – түсіну) және қоштасу рәсімі.

Бағдарламада ұсынылатын ойындар мен жаттығулар негізінен психологиялық тренингтің әр түрлі бағыттарында, белсенді психологиялық жұмыстың басқа түрлерінде, жұмыстың мақсатына байланысты әзірленеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, жеке тұлғаның дамуы қазіргі білім берудің басты басымдығы және осы дамудың жүзеге асырылып жатқанының маңызды көрсеткіші – қажетті білімді өз бетінше алуына, түсінуіне және жүйелеуіне мүмкіндік беретін универсал білім беру қызметін қалыптастыру, яғни өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі дамытуға қабілетті жеке тұлғаны тәрбиелеу бірінші кезектегі міндет болып табылады.

Тұлғаның бұл сапасы белгілі бір психологиялық тепе-теңдікпен қамтамасыз етіледі, ол дегеніміз психологиялық әл ауқатты түсіндіретін жақсы көңіл-күй сезімі, психологиялық тұрақтылық және өзіне деген сенімділік. Жасөспірімнің психологиялық әл ауқаты – әрбір білім беру мекемесінің қызметіндегі міндетті нысана, заманауи білім сапасына қол жеткізу көрсеткіші. Мектеп тек балаларды оқытатын орын ғана емес, сонымен қатар олардың толыққанды өсуінің кеңістігі, табысты, бақытты және дені сау адамдардың

дамуы үшін ұя, сондай-ақ барлық қатысушылар арасында ашық және сенімді тұлғааралық қарым-қатынастарды қалыптастыруы керек.

Мектеп жағдайында зерттеуде ұсынылған нәтижелер баланың психологиялық әл-ауқаты көрсеткіштерінің болжаушылары ретінде әлеуметтік, кеңістіктік-объективті және технологиялық құрамдастардың жеке ерекшеліктері туралы көбірек айту мүмкіндігін береді. Оларға мыналар жатады:

- педагог пен балалардың тұлғалық-бағдарлы өзара әрекеттесуі, сыртқы жағдайлардың балаға әсерін адекватты және оның әлеммен қарым-қатынасын реттеу;
- балалардың нақты іс-әрекетін дамыту шарттарын айтарлықтай айқындайтын және баланың субъективтілігін көрсетуге ықпал ететін мазмұнға бай және қолжетімді ойын ортасы;
- психологиялық формациялардың толық қалыптасуын қамтамасыз ететін тұлғалық-бағдарлы оқыту.

Жалпы қорытындылай келе, психологиялық әл-ауқат феноменінің ғылыми-теориялық негіздері нақтыланып, педагогикалық шарттарды негіздеу арқылы білім алушылардың психологиялық әл-ауқатын қалыптастыруға ықпал етті, бұл біздің алға қойған болжамды толығымен дәлелдейді деп айтуға мүмкіндік береді.

Қаржыландыру көзі туралы ақпарат

Зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетінің бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру бойынша 2024-2026 жылдарға арналған «BR24992828 - Орта білім жағдайында психологиялық тұрғыдан қауіпсіз білім беру ортасын құрудың тұғырлары мен механизмдері» тақырыбында мемлекеттік тапсырысты орындау аясында орындалды.

ӘДЕБИЕТ

[1] Психологическое благополучие личности в современном образовательном пространстве: сб. статей /Составитель: Ю.В. Братчикова. – Екатеринбург: Урал.гос.пед.ун-т., 2013 – 146 с.

[2] Ожегов С.И. Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. <http://ozhegov.info/slovar> (Дата обращения 20.09.2024).

[3] Цыплакова С.А., Быстрова Н.В., Пулькина Е.Е. Социально-экономические и социокультурные факторы развития образовательной организации // Проблемы современного педагогического образования. 2018. № 60-3. С. 376-379.

[4] Идобаева О.А. Связь индивидуально-типологических свойств с самоактуализацией личности студентов // Вестн. Моск. гос. обл. ун-та. Серия Психол. науки. 2010 № 1 С. 31–41.

[5] Селигман М. Путь к процветанию. Новое понимание счастья и благополучия / Мартин Селигман; пер. с англ. Е. Межевич, С. Филина. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 440 с.

[6] Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

[7] Созонтов А. Е. Гедонистический и эвдемонистический подходы к проблеме психологического благополучия // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 105–114.

[8] Рассказова Е.И., Иванова Т.Ю. Распределение времени в структуре психологической саморегуляции: связь с субъективным благополучием // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология. - 2016. - № 4. - С. 13-24.

[9] Ермолаева М. В. Основы возрастной психологии и акмеологии: учебное пособие. – М.: Ось-89, 2003. – 416 с.

[10] Григорьева М. В. Субъективное благополучие личности как результат школьной адаптации в разных условиях обучения // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 2. – С. 43.

[11] Лебедева А.А. субъективное благополучие лиц с ограниченными возможностями здоровья: автореф. дисс. ... канд. псих.н. – М., 2012. – 26 с.

[12] Ерментаева А.Р. Болашақ мамандардың субъектілік даму ерекшеліктері Астана: ЖҚС «Идеал ИС 2009», 2018.-280б.

[13] Ережепов Т. Т., Жүнісбек Д.Н., Кудериев Ж.К., Сарсенхан Т.С. Оқыту үдерісінің болашақ педагогтарды денсаулықты сақтау әрекетіне даярлаудағы мүмкіндіктері//Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ Хабаршысы, Педагогика сериясы.-2024.№3-186-196 б.

[14] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі – Алматы: DaikPress, 2008. – 967 б. [in Kaz.]

[15] Suldo, S. M., Friedrich, A. A., White, T., Farmer, J., Minch, D., & Michalowski, J. (2009). Teacher support and adolescents' subjective well-being: A mixed-methods investigation. *School psychology review*, 38(1)- pp.67-85.

REFERENCES

[1] Psikhologicheskoe blagopoluchie lichnosti v sovremennom obrazovatel'nom prostranstve: sb. statei /Sostavitel': Yu.V. Bratchikova. – Ekaterinburg: Ural.gos.ped.un-t., 2013 – 146 s. [in Russ.]

[2] Ozhegov S.I. Shvedova N.Yu. Tolkovyi slovar' russkogo yazyka. <http://ozhegov.info/slovar> (Data obrashcheniya 20.09.2024)

[3] Tsyplakova S.A., Bystrova N.V., Pul'kina E.E. Sotsial'no-ekonomicheskie i sotsiokul'turnye faktory razvitiya obrazovatel'noi organizatsii // Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. 2018. № 60-3. S. 376-379. [in Russ.]

[4] Idobaeva O.A. Svyaz' individual'no-tipologicheskikh svoystv s samoaktualizatsiei lichnosti studentov // Vestn. Mosk. gos. obl. un-ta. Seriya Psikhol. nauki. 2010 № 1 S. 31–41. [in Russ.]

[5] Seligman M. Put' k protsvetaniyu. Novoe ponimanie schast'ya i blagopoluchiya / Martin Seligman; per. s angl. E. Mezhevich, S. Filina. – М.: Mann, Ivanov i Ferber, 2013. – 440 s. [in Russ.]

[6] Frankl V. Chelovek v poiskakh smysla. – М.: Progress, 1990. – 368 s[in Russ.]

[7] Sozontov A. E. Gedonisticheskii i evdemonisticheskii podkhody k probleme psikhologicheskogo blagopoluchiya // Voprosy psikhologii. – 2005. – № 6. – S. 105–114. [in Russ.]

[8] Rasskazova E.I., Ivanova T.Yu. Time distribution in the structure of psychological self-regulation: connection with subjective well-being // Bulletin of the South Ural State University. Series: Psychology. - 2016. - No. 4. - P. 13-24

[9] Ermolaeva M. V. Osnovy vozzrastnoi psikhologii i akmeologii: uchebnoe posobie. – М.: Os'-89, 2003. – 416 s [in Russ.]

[10] Grigor'eva M. V. Sub"ektivnoe blagopoluchie lichnosti kak rezul'tat shkol'noi adaptatsii v raznykh usloviyakh obucheniya // Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie. – 2009. – № 2. – S. 43. [in Russ.]

[11] Lebedeva A.A. sub"ektivnoe blagopoluchie lits s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya: avtoref. diss. ... kand. pskh.n. – М., 2012. – 26 str. [in Russ.]

[12] Ermentaeva A.R. Bolashaq mamandardyñ sub"ektilik damu erekshelikteri Astana: ZhҚС «Ideal IS 2009», 2018.-280b. [in Kaz.]

[13] Yerezhepov T. T., Zhunisbek D.N., Kuderiev J.K., Sarsenkhan T.S. Possibilities of the educational process in preparing future teachers for health care activities//Journal "Pedagogical Bulletin of the Abylay Khan KazHK and ATU Pedagogy. - 2024. No. 3-186-196 p. [in Kaz.]

[14] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі – Алматы: DaikPress, 2008. – 967 б. [in Kaz.]

[15] Suldo, S. M., Friedrich, A. A., White, T., Farmer, J., Minch, D., & Michalowski, J. (2009). Teacher support and adolescents' subjective well-being: A mixed-methods investigation. *School psychology review*, 38(1)- pp.67-85.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Серикбаева¹ Н.Б. *Орынғалиева Ш.О.², Беленко О.Г.³

^{1,3}Университет имени Шакарима, Семей, Казахстан,

^{*2}Alikhan Bokeikhan University, Семей, Казахстан

Аннотация. Одним из приоритетов государственной политики современной системы образования является сохранение и укрепление здоровья подростков, их психологического и физического развития, а также обеспечение их безопасности. Новые образовательные стандарты предусматривают различные условия, направленные на сохранение и укрепление здоровья учащихся, обеспечение их всеми потребностями для гармоничного развития. В статье представлено исследование феномена психологического благополучия и его научно-теоретических основ, обосновывающих проблему психологического здоровья. Психологическое благополучие характеризуется такими компонентами, как автономия, компетентность в межличностных отношениях, личностный рост, ощущение смысла жизни, уверенность и защищенность, позитивный образ жизни, эмоциональный комфорт, адаптация к социальной среде. Концепция «благополучия» была принята Всемирной организацией здравоохранения в качестве основы для определения здоровья. Здоровье определяется не только как отсутствие болезней или физических недугов, но и как состояние полного физического, психического и социального благополучия. В результате наблюдается тенденция подмены понятий «психическое здоровье» и «психологическое здоровье». Поэтому следует отметить, что задействованы психические процессы и механизмы, а психологическое здоровье связано с развитием личности. Критерии психического здоровья: эмоциональная устойчивость (самоконтроль), взросление чувств согласно возрасту, борьба с негативом, свободное, естественное выражение чувств и эмоций; Оно выражается в способности к радости и стабильности благополучия. Определены субъективные и объективные методы исследования, подчеркивающие значение психологического благополучия в процессе профессиональной деятельности и обучения, педагогических условий. Н. Бредберн был одним из первых, кто ввел понятие «психологическое благополучие». Автор определяет его как субъективное ощущение счастья и общей удовлетворенности жизнью. В модели исследователя психологическое благополучие представляет собой баланс между постоянными взаимодействиями с положительным и отрицательным аффектом. В научной среде существуют исследования, доказывающие влияние ряда факторов на формирование психологического благополучия. К первой группе факторов относятся социальные группы, в состав которых входит человек (семья, родственники, ближайшее окружение), среди которых центральное место занимает содержание взаимоотношений между детьми и родителями. Вторая группа факторов – это возрастные, психологические и индивидуально-типологические особенности человека.

Ключевые слова: психологическое благополучие, педагогические условия, психологическое здоровье, образовательная среда, личностный рост, компетентность, самоотношение, гедонистический и эвдемонистический подходы

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AS A STRATEGIC DIRECTION OF THE MODERN EDUCATION SYSTEM

Serikbayeva N.B.¹, *Oryngaliyeva Sh.O.², Belenko O.G.³

^{1,3} «Semey University named after Shakarim», Semey, Kazakhstan
^{*2} Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

Abstract. One of the priorities of the state policy of the modern education system is to preserve and strengthen the health of adolescents, their psychological and physical development, as well as to ensure their safety. New educational standards provide for various conditions aimed at preserving and strengthening the health of students, providing them with all the needs for harmonious development. The article presents a study of the phenomenon of psychological well-being and its scientific and theoretical foundations substantiating the problem of psychological health. Psychological well-being is characterized by such components as autonomy, competence in interpersonal relationships, personal growth, a sense of the meaning of life, confidence and security, a positive lifestyle, emotional comfort, adaptation to the social environment. The concept of "well-being" was adopted by the World Health Organization as a basis for defining health. Health is defined not only as the absence of disease or physical ailments, but also as a state of complete physical, mental and social well-being. As a result, there is a tendency to substitute the concepts of "mental health" and "psychological health". Therefore, it should be noted that mental processes and mechanisms are involved, and psychological health is associated with personality development. Mental health criteria: emotional stability (self-control), maturation of feelings according to age, struggle with negativity, free, natural expression of feelings and emotions; It is expressed in the ability to joy and stability of well-being. Subjective and objective research methods are defined, emphasizing the importance of psychological well-being in the process of professional activity and training, pedagogical conditions. N. Bradburn was one of the first to introduce the concept of "psychological well-being". The author defines it as a subjective feeling of happiness and general satisfaction with life. In the researcher's model, psychological well-being is a balance between constant interactions with positive and negative affect. In the scientific community, there are studies proving the influence of a number of factors on the formation of psychological well-being. The first group of factors includes social groups, which include a person (family, relatives, immediate environment), among which the central place is occupied by the content of the relationship between children and parents. The second group of factors is age, psychological and individual-typological characteristics of a person.

Key words: psychological well-being, pedagogical conditions, psychological health, educational environment, personal growth, competence, self-esteem, hedonistic and eudaemonistic approaches

Мақала түсті: 30 қыркүйек 2024